

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Északi reneszánsz festészet

10.3 lecke – 20 perc

Pieter Bruegel: Ikarosz bukása

Bruegel: Ikarosz bukása (1558)
Brüsszel,
Musées royaux
des Beaux-Arts
de Belgique

Bruegel 1558-ban festi meg az Ikarosz bukását ábrázoló festményét. A Ikarosz és Daidalosz antik mítoszt jeleníti meg. Az

antik mítosz legismertebb feldolgozása Ovidius *Átváltozások* (Metamorphoses, Kr. u. 8) című műve 8. könyvében.

Helyezzük egymás mellé a vizuális és a narratív ábrázolást:

<p>Meggyűlölte ezenközben Krétát, meg a hosszú számkivetést, mert vágyakozott haza Daedalus immár - s foglya a tengernek. „Minos elzárta a földet és el a tengert,” szól, „de az ég csak nyitva; gyerünk hát: mindenén úr lehet ő, de a tágas lég nem övé még.” Szólt, s új művészet, mire most szive-lelke törekszik: s újul a természet. Tollat sűrű rendbe rakosgat, kezdi a kurtákon, melléjük rakja a hosszút, mint lejtősen ahogy nőnének: hajdan a pásztor sípja eképp magasuk nem-egyenlő nád-darabokból; majd közepütt szállal, köti lentebb össze viasszal, és az egész toll-sort kicsikét görbére konyítja, mint a valódi madár szárnyát. Fia, Icarus ott áll, s hogy maga vesztével játszik, nem sejti sehogysem: hol, mosolyogva, a szél-felfelfüdoszta pihékért kapdos, hol meg a szőke viaszt lágyítja hüvelykkel, s apja csodás művét késlelteti játszadozással. És hogy a legvégső simitást megkapta a munka, két kifeszült szárnyán egyensúlyt ér el a művész, és levegőt rezzent s ott leng, levegő magasán fent. Oktatgatja fiát: „Közepütt szállj,” adja tanácsát, „Icarus, erre vigyázz, nehogy aztán, hogyha alatt szállsz, víz neheztse a tollaidat, s tűz marja, ha túlfönt: szállj csak a kettő közt! S intlek: ne figyelj a Bootest, sem Helicét, sem az Orion kardját, a kivontat: szállj, ahogy én vezetek!” S míg így repülésre tanítja, már a szokatlan két szárnyat vállára szorítja.</p>	<p>Dolgozik és oktat, s öreg arcán könnyei folynak, két keze is reszket. Csókot nyom a gyermeki arcra, mit többé soha már, s szárnyán fölemelkedik, úgy száll, kísérőjét féltve, elől, valamint a madár, ha zsenge fiókáját fészekből légből vezérli; szállani hívja tovább, vészes tudományra tanítja, lengeti két szárnyát, néz vissza, figyelve fiát. Lent a halász, remegő nádszárral míg halakat fog, botra hajolt pásztor, s ekevasra hajolva a szántó, látja, meg is döbben, s azt véli: kik útjuk a légben így veszik, égilakók. Ők meg balkéz fele hagyták Juno szent Samosát (Paroson túl, Deloson is túl), jobbra Lebinthus esett tőlük s dúsmézü Calymne; ekkor a gyermek kezd a szilaj röptésnek örülni, és vezetője fölé száguld, vágy vonja az égbe, tör magasabbra utat. Lágyítja közelben a hő Nap tollai illatozó viaszát, kőritő kötelékét; olvad a könnyű viasz: csupaszon csap-csapkod a karja, s már evezőtlenül nem fog vele csöpp levegőt sem, ajka kiált, apját szólítja, de elnyeli ekkor áradatába a kék tenger, mely róla nevet nyer. Ekkor a bús apa - már nem is az! - szól: „Icarus!” így szól, „Icarusom, hol vagy? Nyomodat hol-merre kutassam?” „Icarus!” így harsan: s meglátja a tollat a habban; már átkozza találmányát, teszi sírba a testet, s kapta nevét az egész tájék amaz ott-nyugovóról.</p>
--	---

Az ovidiusi szöveg felütése az Ikarosz-mítoszt a föld-víz-levegő elemek hármasságával indítja – ennek felel meg Bruegel festményén az égboltot fényesre festő Nap fényének megismétlődése a szántó lábainál és a tengeren. Látjuk az Ovidiusnál megjelenő három alakot: a halászt, a pásztort és a szántót is. Bruegel vizuális megjelenítése azonban két szempontból is eltér az antik eposz szövegétől. Egyrészt felcseréli a narratív szöveg temporális előrehaladásából következő hangsúlyokat: Bruegelnél a szántó alakja ötlük a mű szemlélőjének szemébe először, aki Ovidiusnál csak harmadikként jelenik meg; míg halász, aki az ovidiusi jelenet első szemtanúja, Bruegelnél a kép jobb alsó sarkába szorul kis méretével.

Az első közismert jellemzője a képnek Ikarosz alakjának hangsúlytalansága. Az antik mítosz főszereplője a németalföldi festő alkotásán alig észrevehetően bukik a tengerbe a kép jobb alsó sarkában. Ovidius szemlélőinek tekintete a szárnyaló Daidalosra és Ikarosra szegeződik, így fogalmazza meg a szántó is véleményét, miszerint „*kik útluk a légtben /így veszik, églakók*” volnának. Bruegelnél csak a pásztor néz az ég felé, ahol azonban már nem láthatja a történet főszereplőit; a szántó és a halász teljesen el vannak foglalva saját hétköznapi dolgukkal.

Ovidius szövegét a művészet-természet (ars-natura, techné-physis) ellentét szervezi, az antik költő számára Ikarosz mítosza a természet mesterséges utánzásának problémájáról szól. A szárny készítését keretbe foglaló sorok latin verziója talán még pontosabban érzékelteti ezt az oppozíciót:

dixit et ignotas animum dimittit in artes

naturamque novat [...]

ut veras imitetur aves

Szölt, s új művészet, mire most szive-lelke törekszik:

s újul a természet. [...]

mint a valódi madár szárnyát

A latin *ars* kifejezés értelme tágabb, mint a mai művészet-fogalom. A görög *techné* terminus latin megfelelőjeként magába foglalja mindazon cselekvéseket, melyek eredményei az ember mesterséges-művi produktumai. Az ovidiusi intenció a Daidalosz által készített szárnyak művi-mesterséges, a természet rendjéből kiszakadó, azt megújítva másként utánzó (lásd a kiemelt latin részlet *imitetur* szavát!) jellegének hangsúlyozása.

Bruegel azt a mozzanatot ragadja ki és értelmezi át akkor, amikor kifejezetten hangsúlyozza az ovidiusi szemlélő alakok munkaeszközeit, melyek mindennapi tevékenységükhöz kapcsolódnak. A szántó ekéjét, a pásztor botját és a halász remegő nádszálát említi Ovidius is, ám ezek Bruegelnél a munkát végző végtagok **természetes** meghosszabbításaiként vannak ábrázolva. A szántó, a pásztor és a halász eszközhasználatá belesimul a természet öntudatlan örök körforgásába. Az Ikarosz vállára a **természet ellenében** erősített tollakat azonban már a tenger áztatja.

A mitológiai narratíva ábrázolása nem csak a három alak zsáner-jellege miatt különbözik az itáliai festészet gyakorlatától. Minden elemzés felhívja a figyelmet arra is, hogy a kép értelmezhető egy kortárs németalföldi közmondás vizuális megjelenítéseként is: „Nem áll meg az eke szarva egy ember halála miatt”.

Kérdések:

1. Melyik antik római műhöz köthető az Ikarosz-mítosz legismertebb irodalmi feldolgozása?
2. Milyen hasonlóságokat és különbségeket fedezhetünk fel az antik eposz-részlet és Bruegel 16. századi festménye között?
3. Hogyan illeszkedik Bruegel mitológiai téma-választása a közmondások kultuszát ápoló festő életművébe?

Irodalom

Patrick Hunt: *Ekphrasis or Not? Ovid (Met. 8.183-235) in Pieter Bruegel the Elder's Landscape with the Fall of Icarus*

https://arquivo.pt/wayback/20090710115527/http://traumwerk.stanford.edu/philolog/2005/11/ekphrasis_ovid_in_pieter_breug.html